

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/78578>

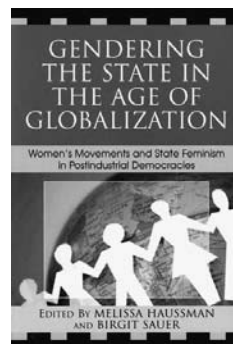
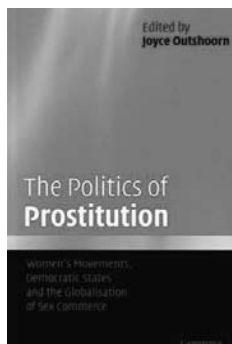
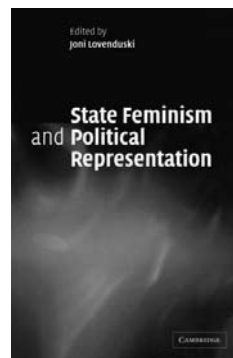
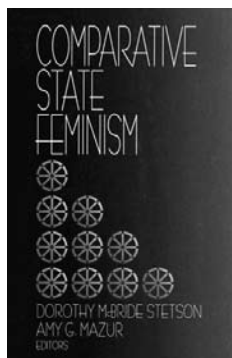
Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

RECENSIES

De vrouwenbeweging, emancipatie- infrastructuren en de staat

Een recensie van het RNGS-Netwerk

- ▶ **Comparative state feminism**
Stetson, Dorothy McBride en Amy Mazur (red.) (1995).
Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- ▶ **Abortion politics, women's movements and the democratic state: a comparative study of state feminism**
Stetson, Dorothy McBride (red.) (2001).
Oxford: Oxford University Press
- ▶ **The politics of prostitution; women's movements, democratic states and the globalisation of sex commerce**
Outshoorn, Joyce (red.) (2004).
Cambridge: Cambridge University Press
- ▶ **State feminism and political representation**
Lovenduski, Joni (red.) (2005).
Cambridge: Cambridge University Press
- ▶ **Gendering the state in the age of globalisation. Women's movements and state feminism in postindustrial democracies**
Hausmann, Melissa en Birgit Sauer (red.) (2007).
New York: Rowman & Littlefield
- ▶ **Changing state feminism**
Outshoorn, Joyce en Kantola, Johanna (red.) (2007).
Houndmills: Pallgrave MacMillan

In 1995 publiceerden Dorothy McBride Stetson en Amy Mazur de bundel *Comparative state feminism*. Dit boek vormde de start van een grootschalig en ambitieus internationaal onderzoeksproject door het Onderzoeksnetwerk over genderpolitiek en de staat (Research Network on Gender Politics and the State, afgekort RNGS), een initiatief dat in 1995 in Leiden tot stand kwam. Doel van dit netwerk was om de vrouwenbewegingen die sinds de jaren zeventig in veel landen waren ontstaan te onderzoeken en daarbij specifiek na te gaan op welke wijze overheden hebben gereageerd op de eisen van deze bewegingen. Daarnaast wilde het netwerk nader onderzoek doen naar vormen van 'staatsfeminisme', het

onderwerp van het eerste boek van Stetson en Mazur. Met dit staatsfeminisme doelde het netwerk op instituties binnen het overheidsapparaat die zich bezighielden met vrouwenemancipatie en actief allianties vormden met organisaties binnen de vrouwenbeweging om zo druk op de overheid te kunnen uitoefenen voor beleidsverandering.

Over een periode van bijna vijftien jaar heeft dit netwerk onderzoek verricht naar de bemiddelende rol die emancipatie-infrastructuren (*women's policy agencies*, WPA's) spelen bij het vertalen van de eisen van vrouwenbewegingsorganisaties aan de overheid. Om dit in kaart te brengen zijn beleidsdebatten met betrekking tot een aantal verschillende feministische issues geanalyseerd, waaronder arbeidstraining, abortus, prostitutie, en politieke representatie. Hierbij is specifiek gekeken in hoeverre deze emancipatie-infrastructuren hun interpretatiekaders met betrekking tot deze onderwerpen wisten om te zetten in concreet beleid en onder welke omstandigheden er allianties ontstonden tussen emancipatie-infrastructuren en de vrouwenbeweging.

Wat het RNGS-onderzoeksproject zo interessant maakt, is dat er een gezamenlijk theoretisch kader is ontwikkeld, waarbij gangbare politicologische inzichten over beleidsvorming en de rol van sociale bewegingen zijn gecombineerd met feministische inzichten over de rol van de vrouwenbeweging en 'femocraten' (feministes binnen het overheidsapparaat, een term bedacht door Kathy Ferguson). Daarnaast heeft het RNGS-netwerk eigen onderzoeksmethoden ontwikkeld voor het analyseren van beleidsdebatten. Voor elk debat wordt in kaart gebracht hoe het op de agenda kwam, wat het dominante *frame* is, in hoeverre gender een rol speelt, wat de uitkomst is van het debat, welke invloed de vrouwenbeweging had en wat de activiteiten van de emancipatie-infrastructuren waren. Door deze elementen voor verschillende debatten

te analyseren wordt een antwoord gegeven op de vraag of, en in hoeverre, de vrouwenbeweging invloed heeft gehad op de debatten en de uitkomst ervan.

Dit analysekader en deze methode van inhoudsanalyse is consequent en systematisch toegepast in de vergelijking tussen de ontwikkeling van emancipatie-infrastructuren in zeventien (!) verschillende post-industriële samenlevingen: Australië, België, Canada, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië, Japan, Nederland, Oostenrijk, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten en Zweden. De vergelijkingen zijn uitgewerkt in vier lijvige bundels, die steeds rondom een thema zijn georganiseerd. In de verschillende delen wordt een deel van de landen vergeleken en voor elk land is een aantal beleidsdebatten gedetailleerd in kaart gebracht. Door het gezamenlijke *format* worden de *cases* aan de lezer helder gepresenteerd en krijg je een goed inzicht in de allianties en tegenstanders van de vrouwenbeweging en de emancipatie-infrastructuren in verschillende landen en voor de verschillende *issues*. Ook laat het mooi zien dat de feministische politieke agenda er in verschillende landen vaak zeer uiteenlopend uitziet.

In het boek over abortus (*Abortion politics, women's movements, and the democratic state: a comparative study of state feminism*, onder redactie van Dorothy Stetson) worden de visies van de verschillende vrouwenbewegingen gebruikt als 'benchmark' om zicht te krijgen op de positie en rol van staatsfeminisme. De politieke debatten over dit thema verschillen sterk in de landen die met elkaar worden vergeleken, zelf tussen landen die op elkaar lijken in religieuze en politieke tradities. Zo kwam in twee 'vroege' landen, die in verschillende opzichten op elkaar lijken, Groot-Brittannië en Nederland, een sterk verschillende regelgeving tot stand. In Engeland werd abortus mogelijk om de gezondheid van de moeder te

beschermen, terwijl in Nederland abortus op aanvraag van de moeder mogelijk werd. Door de sterke verschillen tussen landen in het succes van de vrouwenbeweging om abortus mogelijk te maken, is het moeilijk een eenduidige conclusie te trekken. Gesteld wordt dat de vrouwenbeweging iets vaker wel, dan niet succesvol is geweest. Een opvallend punt in de conclusie is dat Stetson stelt dat de 'most frequent catalyst for public attention to an abortion question came from anti abortion rather than pro abortion forces' (p. 273), wat eerder lijkt te impliceren dat niet zozeer de vrouwenbeweging de agenda bepaalt, maar dat vooral de aanwezigheid van polemieken over een bepaald onderwerp een belangrijke voorwaarde is.

Joyce Outshoorn
Universiteit Leiden

Het boek over prostitutie laat misschien wel meer dan de andere boeken zien hoe verdeeld de vrouwenbeweging zelf kan zijn ten aanzien van een onderwerp. 'The politics of

prostitution, women's movements, democratic states and the globalisation of sex commerce', onder redactie van de Leidse (emeritus) hoogleraar Joyce Outshoorn, beschrijft de debatten over regulering van prostitutie in Australië, Canada, De Verenigde Staten, Israël en een achttal West-Europese landen in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. Opvallend is dat het standpunt van de vrouwenbeweging varieert van het streven naar uitbanning van prostitutie (door de klanten van prostituees te straffen) tot erkenning van prostitutie als een vorm van arbeid (waarbij bescherming van de arbeidsomstandigheden van 'sekswerkers' het belangrijkste streven is). De Finse en Zweedse vrouwenbeweging zijn representanten van het streven naar uitban-

ning, terwijl de Australische en Nederlandse vrouwenbeweging arbeidsbescherming en zelfs legalisering van bordelen voorstaan.

De onderliggende politiek-filosofische vraag is in hoeverre prostituees zeggenschap over hun eigen lichaam (kunnen) hebben en dus in hoeverre ze moeten worden beschouwd als zelfstandige 'agents'. Daarbij hangt veel af van de wettelijke context, waarbij een illegale status en het risico op vervolging vrouwen kwetsbaarder maakt voor uitbuiting. Overeenstemming tussen de vrouwenbeweging in verschillende landen is er echter ook. Vrouwenbewegingen benadrukken dat prostitutie vorm krijgt binnen heersende genderverhoudingen en streven naar het verkleinen of opheffen van machtsverschillen, terwijl overheden de neiging hebben prostitutie onder een neutrale noemer tegemoet te treden. Daarmee houden ze (onbedoeld) machtsverschillen in stand.

De politieke vertegenwoordiging van vrouwen staat centraal in *State feminism and political representation*, onder redactie van de Britse hoogleraar Joni Lovenduski. Dit boek vergelijkt politieke debatten over manieren waarop de politieke invloed van vrouwen kan worden vergroot in tien Europese landen en de Verenigde Staten vanaf de jaren zeventig. In tegenstelling tot de andere studies van het RINGS-netwerk, staan hier niet alleen debatten binnen nationale parlementen centraal, maar ook discussies binnen politieke partijen. Juist binnen deze partijen hebben vrouwen veel vooruitgang geboekt in de betreffende periode. De casussen beschrijven de introductie van maatregelen binnen politieke partijen in Duitsland, Finland, Italië, Nederland, Oostenrijk, Spanje en Zweden. In de meeste gevallen gaat het om quota die vastleggen dat vrouwelijke kandidaten een vast percentage uitmaken van het totale aantal kandidaten op de kieslijsten van linkse, Sociaal-Democratische en soms ook Liberale partijen. In enkele

Joni Lovenduski
Birkbeck University of
London

gevallen gaat het om vrijwillige maatregelen, die in de praktijk even succesvol uitpakken, zoals uit het Zweedse voorbeeld blijkt. Ook binnen Nationale Parlementen zijn discussies gevoerd over de politieke vertegenwoordiging van vrouwen, maar hier met meer wisselende resultaten. In België zijn quota ingevoerd om meer vrouwen te laten plaatsnemen in adviescommissie, terwijl in Zweden het aantal vrouwen in besturen van overheidsinstellingen toenam onder dreiging van de invoering van quota. In veel landen, waaronder Nederland, zijn soortgelijke voorstellen echter gestrand in het politieke proces. Het afbrokkelen van een emancipatie-infrastructuur speelt in een dergelijke mislukking een belangrijke rol.

Het boek dat de RNGS-reeks besluit, *Changing state feminism* (2008), onder redactie van Joyce Outshoorn en Johanna Kantola, maakt de balans op van veranderend 'staatsfeminisme' over een periode van ruim tien jaar. In dit boek vormt Nederland een van de meest opvallende gevallen. Terwijl in de meeste landen sprake is van een progressieve ontwikkeling van de invloed van de vrouwenbeweging op beleid en van consolidatie of versterking van nationale emancipatie-infrastructuren, is er in Nederland juist sprake van een neergang van de vrouwenbeweging en een afbraak van de emancipatie-infrastructuur. Nederland gold lang als gidsland waar het ging om beleid ten aanzien van vrouwenemancipatie, maar deze positie is overgeno-

men door landen die ooit juist achterliepen op dit terrein, zoals Spanje en Italië.

Een vergelijkbare ontwikkeling als in Nederland is ook te zien in Australië, een andere pionier op het terrein van vrouwenemancipatie. Ook hier is de emancipatie-infrastructuur verzwakt. Deze verzwakking wordt geweten aan de dominantie van rechtse partijen in de regering die een neoliberale koers varen en de subsidiekraan voor vrouwenemancipatie hebben dichtgedraaid. Een versterking van de infrastructuur zoals in Zweden, Groot-Britannië, Finland, Italië en Spanje wordt juist toegeschreven aan de winst van linkse partijen. Een emancipatie-infrastructuur lijkt dus een belangrijke rol te spelen in het ontwikkelen van emancipatiebeleid, maar de mate van professionalisering die het vergt om de eisen van de vrouwenbeweging te vertalen in politieke maatregelen vergt een aanzienlijke institutionele inbedding die relatief kwetsbaar is.

De verschillende delen geven samen een mooi overzicht van feministische politiek in verschillende democratische landen in de jaren tachtig en negentig. Door uiteenlopende onderwerpen te kiezen schetst het netwerk een breed en gevarieerd beeld van de vrouwenbeweging en haar invloed op het politieke debat. Te prijzen is dat er niet alleen voor de meer voor de hand liggende thema's als arbeidsparticipatie van vrouwen en het combineren van arbeid en zorgtaken is gekozen, maar juist ook voor onderwerpen op het gebied van 'body politics'. Deze kwesties op het gebied van seksuele zelfbeschikking en lichamelijke autonomie laten meer dan andere de verdeeldheid van het feminisme zien. Juist waar het gaat om abortus en om prostitutie wordt duidelijk dat steun voor de vrouwenbeweging niet alleen van linkse partijen komt, maar dat feministische standpunten soms dwars door politieke scheidslijnen heen worden gesteund. Enigszins teleurstellend is dat de verschillende delen erg op zichzelf staan

en dat er geen bredere vergelijking tussen onderwerpen en tussen landen is gemaakt. Hierdoor wordt niet goed duidelijk welke verschillen er bestaan tussen invloed van de vrouwenbeweging binnen een land en tussen landen. Wellicht is de omvang van het project hiervoor te groot, of wordt dit verder op nationaal niveau uitgewerkt met behulp van losse boeken over de verschillende landen. Ook de reeks als geheel blijft een beetje op zich zelf staan en gaat nauwelijks het debat aan met bestaande 'algemene' theorievorming met betrekking tot sociale bewegingen en beleidsontwikkeling. Hierdoor worden de bredere implicaties van het RNGS-project niet goed duidelijk gemaakt.

Echter, een belangrijke bijdrage van de reeks is dat zij zichtbaar maakt hoe de vrouwenbeweging en emancipatie-infrastructuren hebben geholpen de genderdimensie van politieke debatten zichtbaar te maken. Een rode draad in de reeks is dat politieke onderwerpen in genderneutrale termen zijn geframed, terwijl ze voor (specifieke groepen) vrouwen heel andere consequenties hebben dan voor mannen. Zonder feministische inbreng werd het prostitutievraagstuk bijvoorbeeld verwoord als een probleem voor de volksgezondheid. De vrouwenbeweging maakt hier zichtbaar dat machtsverschillen tussen de seksen een belangrijke rol spelen. Dit geldt ook voor een onderwerp als abortus. De overzichten van de verschillende beleidsdebatten over dit onderwerp laten zien dat abortus maar al te vaak als 'disembodied' onderwerp wordt neergezet, als een 'genderneutrale' ethische kwestie. Hierdoor lijkt de zeggenschap van artsen of de rechten van de foetus als 'neutraal' verheven te zijn boven het recht van vrouwen om over hun lichaam te beschikken.

Conny Roggeband en Inge Bleijenbergh

Het derdegolfmaterialisme gematerialiseerd

► Third wave materialism: new feminist epistemologies and the generation of european women's studies

Iris van der Tuin

Proefschrift Universiteit Utrecht, 2008

320 pagina's

Uitgave in eigen beheer, te bestellen tegen kostprijs bij Iris.vanderTuin@let.uu.nl

In haar originele proefschrift werkt Iris van der Tuin een nieuwe feministische kentheoretische categorie uit die zij veelbelovend vindt, 'het derdegolfmaterialisme', en zet dit materialisme in voor haar analyse van de totstandkoming van Europese Vrouwenstudies. Het materialisme heet 'derde golf' omdat het gaat om feministische theorievorming die zich onderscheidt van het materialisme van de tweede golf, zoals het Franse denken en Hardings standpuntdenken, en ook van het feministisch postmodernisme. Het voornaamste verschil is dat het de mens niet meer centraal stelt als kennend subject, en het dus niet meer humanistisch en antropologisch is. Vanuit dit perspectief laat Van der Tuin aan de hand van interviews met, publicaties en schriftelijke beleidsstukken van drie vrouwenstudiesinstituten – in Lancaster (Engeland), Lyon (Frankrijk) en Linköping (Zweden) – zien hoe 'Europese Vrouwenstudies' gestalte krijgen.

Van der Tuin vertrekt in het eerste hoofdstuk vanuit de classificatie van feministische epistemologieën van Sandra Harding in *The Science question* (1986), waarin deze drie opeenvolgende stadia onderscheidt: feministisch empirisme, standpuntdenken en feministisch postmodernisme. Zij constateert dat er na Hardings feministisch postmodernisme in het tegenwoordige academisch feminisme twee tendensen zijn. De eerste tendens